

LAJKÓ DÓRA*

A rászoruló szülő iránti gondoskodási kötelezettség felelősségi tartalma

Több okból adódóan viszonylag széles körű társadalmi felhangot kapott az Országgyűlés által 2011. április 25-én elfogadott, és 2012. január 1-jén hatályba lépett Alaptörvény XVI. cikkének (4) bekezdése. E szakasz helye úgy rendelkezik, hogy „[a] nagykorú gyermekek kötelesek rászoruló szüleikről gondoskodni.” Még az elfogadás előtt és már az elfogadást követően is nagy számban voltak e szakasz helye ellenzői – vitatva többek között e cikk Alaptörvénybeli tematikai helyét, vagy annak jog-dogmatikai alapokat nélkülöző megfogalmazásbeli pontatlanságait, és ezekből eredeztethetően jövőbeli jogértelmezési bizonytalanságokat predesztináltak.

E tanulmányomban nem az ismert társadalmi vitákat kívánom felidézni, és nem is károskodok egyik vagy másik nézet mellett, hanem azt vizsgálom meg, hogy mennyiben alkalmas e szakasz helye egy közismert és a gyakorlatban egyre tömegesebbé váló, ugyanakkor jogilag még nem rendezett kérdés, az idősgondozás, megoldására.

Amióta nyilvánvalóvá vált a tény, hogy a demográfiai öregedő társadalmak európai mezőnyébe sodródtunk, azóta motoszkál a szakemberek fejében a demográfiai öregedés megállítását ösztönző politikák kialakítása mellett az a gondolat, mi lesz az idősödő magyar lakossággal? A szakemberek mára már kimondva, vagy kimondatlanul, de tisztában vannak azzal, hogy ennek a kérdésnek a megválaszolása nem csupán a nyugdíjak,¹ valamint az egészségügy idősekre fordított kiadásainak kérdését jelenti, hanem azoknál egy sokkal személyesebb, az emberi méltóságot és a valódi alternatívák alapuló reális önrendelkezési jogot nagyon is arcu csapó kérdés megválaszolását is sürgeti – ez pedig az idősgondozás kérdése.

I. Mit jelent az idősgondozás?

Az idősgondozás definíciójának körvonalazását meg kell, hogy előzze e probléma kiindulási alapjának világos rögzítése, amely általánosságban úgy foglалható össze, hogy az időskorban az önellátási képesség megrendüléséből, vagy hiányából eredő kiszolgáltat-

* adjunktus, SZTE ÁJK Munkajogi és Szociális Jogi Tanszék

¹ A jelenlegi nyugdíjasok jelentős részének helyzete nem tekinthető kilátástalannak, sőt elmondható az adatok tanúsága szerint, hogy – többé vagy kevésbé – inkább még ők támogatják anyagilag felnőtt gyermekeiket és azok családját. http://hvg.hu/gazdasag/2013041_Mi_vagyunk_az_utolso_generacio_mely_tamog Letöltési dátum: 2016. január 14.

tottság esetén ki kötelezhető arra, hogy az időskorú személy számára olyan ellátást, támogatást nyújtson, amely az alapvetően életkorából adódó kiszolgáltatott helyzetét, gondozás iránti szükségletét kezeli, vagy ezen állapot megelőzése révén segít elkerülni ezt a fajta kiszolgáltatottságot.

Európa egyes országaiban már működő modellek az önellátási képtelenségből adódó kiszolgáltatottságot, mint szociális kockázatot integrált rendszerben szabályozzák. Az általuk alkalmazott struktúrák összetett védett személyi kör – fogyatékkal élők, egészségkárosodottak, gyermekkorúak, időskorúak – tekintetében, illetve összetett ellátási rendszer – egészségügyi és a szociális ellátások, finanszírozások – vonatkozásában szabályoznak.²

Jelenlegi tanulmányom témáját az önellátási képesség részleges vagy teljes hiányából adódó kiszolgáltatottság témakörén belül az időskori gondozásra szűkítettem le.³

Tudatosan használok az időkapszán a gondozás kifejezést, szembehelyezkedve a magyar általános szakirodalmi és jogszabályi környezetben e helyzetet jelző „ápolás” kifejezéssel, mivel véleményem szerint az ápolás és a gondozás fogalma nem tekinthető szinonimának. Meglátásom szerint e fogalmak összerosmása szemantikailag sem üdvöztendő, ráadásul jogbizonytalanságot is eredményezhet.⁴

Véleményem szerint az ápolás során kifejezetten a beteg állapottal összefüggő egészségügyi szükségletek (például fájdalomcsillapítás, sebek átkötözése, injekciók beadása, stb.) kielégítése a cél. Ehhez mérten, úgy vélem, a gondozás során a fizikai (fiziológiás) szükségletek (például éhség, szomjúság, higiénies szükségletek, stb.) teljesítése történik. Ilyen fogalmi megközelítéssel érzékeltethető, hogy az ápolás nem egyenlő a gondozással, habár e két fogalom kapcsolódik egymáshoz. Hiszen, ha egy személy egészségi állapotának javítása, megőrzése a cél, azzal szükségképpen szorosan összefügg, hogy fizikai szükségleteit is a leoptimalisabban kielégítsük, mivel a fizikai (fiziológiás) szükségletek kielégítése nélkül az egészségi állapot nem állítható helyre, sőt az bizonyos esetekben tovább romolhat ennek hiányában. Így „a több és a kevesebb” kategóriák megértést könnyítő érzékelt-

² KERSCHEN, NICOLE (coordinator) – HAJDÚ JÓZSEF – IGL, GERHARD – JOEL, MARIE-EVE – KNIPSCHER, KEES – TOMES, IGOR: *Long-term care for older people*. Luxembourg, 2005. 16–17. pp., valamint 120–123. pp., illetve HAJDÚ JÓZSEF: *Long term care for elderly in Europe, with special regard to the Central and Eastern European countries*. In.: Lehoczkyné Kollonay Csilla – Petrovics Zoltán (szerk.): *Liber Amicorum. Ünnepi dolgozatok Hágelmayer Istvánné tiszteletére*. ELTE-ÁJK Munkajogi és Szociális Jogi Tanszék, Budapest, 2005. 210–215. pp.

³ Témaszűkítésemnek több oka van. Egyik, hogy jelen tanulmány kiinduló fókuszát az Alaptörvény XVI. cikk (4) bekezdése adja. Másfelől az, hogy személy szerint a kiszolgáltatottság integrált kezelésével nem tudok minden kétséget kizáróan azonosulni.

⁴ Disszertációmban bemutattam az ápolás és a gondozás szemantikai összerosmása által gerjesztett magyar jogi szakirodalomban mutatózó fogalmi bizonytalanságokat, egymással ütköztetve az ápolástudományi definíciókat – hendersoni ápolásmélet, az ún. életműködésekben alapuló ápolási modell, stb. – és a vonatkozó jogszabályi kifejezéseket – az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény, a Munka Törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény, vagy a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvény (a továbbiakban: Szt.), stb. szabályozásainak alapul vételével. Jelenleg ennek kifejtését nélkülözni kell.

Részletesebben lásd: LAJKÓ DÓRA: *Az idősgondozás multidiszciplináris összefüggései – különös tekintettel a magyar szociális jogi kérdésekre*. Disszertáció, 2009. http://doktori.bibl.u-szeged.hu/876/1/Lajko_Dora_ertekezes.pdf, valamint PEARSON, ALAN – VAUGHAN BARBARA: *Az ápolási gyakorlat modelljei*. Medicina Könyvkiadó Rt., Budapest, 1996.; SALEEM, T. K. – SAJJITH, KUMAR P. – REENA, P. GEORGE – RATNA, PRAKASH: *Current Nursing. Virginia Henderson's Need Theory*. http://currentnursing.com/nursing_theory/Henderson, valamint SLEVIN, OLIVER – BUCKENHAM, MIKE: *Project 2000: Ápolóképzés a jövőnek. Újítások az ápolásban tantervében*. Semmelweis Kiadó, Budapest, 1994.

tésére használt szabály-logika átültetésével elmondható, hogy minden ápolási tevékenység egyben gondozás is, de nem minden gondozási tevékenység ápolás.

Fentiek értelmében megállapítható, hogy vannak olyan élethelyzetek, amikor valamilyen betegség (vagy akár baleset) miatt az adott személy ápolásra, ezen belül természetesen állapotának megfelelő mértékű gondozásra is szorul. Ugyanakkor vannak olyan élethelyzetek, amikor nem szükséges közvetlenül egy betegség kialakulása, vagy egy baleset bekövetkezése ahhoz, hogy gondozási igény jelentkezzen. Ennek egyetlen egy kristálytisztá példája létezik életünk során – mégpedig a gyermekkor. Hiszen a gyermekek életük első, jónéhány évében fizikailag teljesen kiszolgáltatottak. Majd életkoruk előrehaladtával, főszabály szerint, fizikai kiszolgáltatottságuk egyre inkább redukálódik, illetve meg is szűnik. Ugyanakkor ez a fajta fizikai kiszolgáltatottság megjelenése az időskorú személyek életében is előfordulhat, azaz valódi ápolásra nincs szüksége az időskorú személynek, viszont az alapvető fizikai igények kielégítésére (például étkezés, bevásárlás, tisztálkodás, hivatalos ügyek intézése, gyógyszerek beszerzése, stb.) annál inkább. Önmagában az öregedés semmiképpen sem tekinthető betegségnek, hiszen az életünk egy természetes folyamata. Ebből az alaptételből könnyen felállítható az a logikai következtetés, hogy betegség hiányában fogalmilag kizárt az ápolás. A fogalmi tisztánlátást azonban azok az esetek nehezítik meg, amelyek során az időskorból adódóan kiszolgáltatott személy betegség, vagy baleset okán ápolásra is szorul. Hiszen gondozási szükséglete tovább él, ámbar ennek oka ad hoc helyzetben nem egyértelműsíthető. Így felmerül az a kérdés, hol húzható meg a betegség-egészség határvonala, amelyen túl már olyan gondozásról beszélünk, amely része az ápolásnak. Főleg, ha olyan betegségről van szó, amelyik nem kizárólag az idősebb életévekhez kapcsolódik.⁵ Ezen dilemma jelentősége a gondozási felelősség vizsgálatakor lehet releváns.

Az idősgondozást a fentiek summázataként úgy határozom meg, hogy az önellátási képesség fenntartásához kapcsolódó, vagy az időskorból eredeztethető önellátási képesség részbeni vagy egészbéli hiányát kompenzáló olyan mechanizmusok összessége, melyet az idős személy⁶ számára vagy érdekében nyújtanak, azzal a céllal, hogy egyfelől az idős személy minél tovább elkerülhesse az időskori gondozás iránti szükséglet kialakulását, másfelől pedig, ha bekövetkezik az időskorból adódó kiszolgáltatottság, minél tovább élhessen saját otthonában, vagy ahhoz hasonló, otthonos körülmények között.

II. A rászoruló szülő iránti gondoskodási kötelezettség tartalma

Minekután a gondozás és az idősgondozás fogalmából nyilvánvalóan látszik, hogy annak tartalma mélyebb, személyesebb igények kielégítését is – higiénias szükségletek, stb. – jelenti, ezért annak megválaszolása érdekében, hogy a szülőkről való alaptörvénybeli gondoskodási kötelezettség jogszabályi rögzítettsége és annak gyakorlati számon kérhetősége megoldás-e az idősgondozási szükséglet kielégítésére, annak tartalmi viszonyait kell elsősorban meghatároznom.

⁵ Például a magas vérnyomás nem egyértelműen csupán az idős korosztály betegsége.

⁶ Az idős személy fogalmának meghatározási nehézségeivel is foglalkoztam disszertáciomban. Jelenleg ennek összesítése sztfészitené tanulmányom kereteit.

II. 1. Alaptörvény

Az Alaptörvény születésekor – az akkor még XV. cikkely alatt – megfogalmazott javaslat a szülői gondoskodási kötelezettséget csupán nagyon szűkszavúan érintette. Pusztán annyit emelt ki erről, miszerint fontosnak ítéli a jogalkotó, hogy a „gyermek szülei iránti felelősségviselését”⁷ is kifejezzék az Alaptörvényben. E kötelezettség Alaptörvénybeli megfogalmazása újdonság-élményként suhant át a magyar közvéleményen, ugyanakkor a magyar jogrendszer több jogágában is voltak már azt megelőzően is részlet-szabályok annak kötelező érvényűségét illetően. Hiszen elegendő csak a korábban hatályban lévő a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény (a továbbiakban: régi Ptk.), vagy a házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény (a továbbiakban: Csjt.), illetve a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény (a továbbiakban: régi Btk.) tartásra, gondozásra vonatkozó passzusaira gondolunk. Az Alaptörvénybeli kötelezettség megszületésekor e szűkszavú rendelkezésnek – főként az akkori jogi környezetben addig is meglévő szabályozására tekintettel – olyan olvasta is terjedőben volt, amely szerint a személyes gondoskodás terén hárulna nagyobb feladat a családokra.⁸ Mára azonban már egészen nyilvánvalóvá vált az eseti döntések során alkalmazott jogértelmezések kapcsán, hogy az Alaptörvényi szabályozás valóban csupán egy általános keret-jellegű nyomatékosítást kívánt megfogalmazni és egyértelműen rábízta a törvényekre e kötelezettség valós tartalmi kifejtését.⁹ Melyek is ezek törvények? Ezen kötelezettség tartalmának értelmezésekor, valamint e kötelezettség mögött rejlő valós egyéni felelősség megítélésére a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.), a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.), valamint a társadalombiztosítás ellátásaira és a magánnyugdíjra jogosultakról, valamint e szolgáltatások fedezetéről szóló 1997. évi LXXX. törvény (a továbbiakban: Tbj.), és az Szt. szabályait hívom segítségül.

II. 2. Törvényi szabályozások

A Ptk. hatályba lépésével a gondozásra szoruló idős emberek tekintetében fennálló kötelezettség egységes szabályozásban öltött testet, hiszen a régi Ptk. tartási, életjáradéki, illetve öröklési szerződésre vonatkozó szabályai, illetve a korábban hatályos Csjt. előírásai egy kódexben kerültek rögzítésre.

Jelenlegi tanulmányomban nem részletezem a Ptk. által az idősgondozás témaköréhez nagyon is reálisan kötődő tartási, életjáradéki, vagy öröklési szerződéseket. Minekután a bennük megjelenő kötelezettség tartalmát tisztán szerződési alapú kötelezettség hatja át, nem pedig a jelenlegi tanulmányom gondolatmenetének fókuszába állított alaptörvénybeli családjogi viszony. Még akkor is igaz ez a jogi alaptétel, ha a Ptk. kizáró okot nem tartalmaz arra nézve, hogy saját hozzátartozójával kösse meg a tartásra szoru-

⁷ <http://www.parlament.hu/irom39/02627/02627.pdf> Letöltés dátuma: 2016. január 12.

⁸ http://www.jokortv.hu/hirek/kie_lesz_az_oregek_gondja Letöltés dátuma: 2016. január 14.

⁹ Ezt az álláspontot hangsúlyozza a Kúria is döntésében – például a BH 2015.5.131.

ló személy e szerződéseket.¹⁰ Így jelenleg a Ptk. előírásai közül – az egyéni felelősség vizsgálata tekintetében – csak a rokонтartást, azon belül is a szülőtartást¹¹ kívánom röviden, téma-specifikusan ismertetni.

A Ptk. alapján szülőtartásra az a személy jogosult, aki három konjunktív feltételnek megfelel – a) önmagát önhibáján kívül nem képes eltartani és b) tartásra kötelezhető házastársa, volt házastársa vagy volt élettársa [sic!]¹² nincs,¹³ valamint c) ne álljon fent érdemtelenség a tartásra. A Ptk. tartalmazza¹³ az érdemtelenség definícióját, amikor rögzíti, hogy „[é]rdemtelen a tartásra az a nagykorú, aki a tartásra kötelezettel vagy vele együtt élő hozzátartozójával szemben olyan súlyosan kifogásolható magatartást tanúsít vagy olyan életvitelt folytat, amely miatt tartása a kötelezettől – figyelemmel a jogosult és a kötelezett kapcsolatának jellegére és a kötelezett magatartására is – nem várható el. Ha a szülő a tartási, gondozási és nevelési kötelezettségének eleget tett, a gyermek a vele szemben tanúsított kirívóan súlyos magatartás esetén hivatkozhat a szülő érdemtelenségére.”¹⁴ A Csjt. Kommentár úgy rendelkezett, hogy a szülők irányában fennálló tartási kötelezettség tekintetében a szülő idős életkora, vagy a nyugdíjkorhatár elérése mellett vizsgálni kell az adott szülő egészségi állapotát, életkörülményeit is. A jelenleg hatályos környezetben is ez a szabály, hiszen a szülőknek elsődlegesen önmagukért vállalt felelősség alapján lehetőségeikhez mérten mindent el kell követniük azért, hogy ne szoruljanak tartásra. Így az a szülő, akinek olyan ingó, vagy ingatlan vagyona van, amelyből kielégítést kereshet, valamint ez alapján tartási vagy életjáradéki, esetleg öröklési szerződést köthet, nem szorul rá a tartásra. Ezen jogszabályi rendelkezésből és a Kommentári magyarázatból egyértelműen levonható az egyén felelőssége kiszolgáltatott állapotának elkerülése, illetve a már kialakult kiszolgáltatottságának rendezése tekintetében. Azonban már a Csjt. Kommentár is, és a jelenlegi jogi gondolkodás is a fentiekben bemutatott önmagukért vállalt felelősség elsődlegességének hangsúlyozásával kerül ellentétbe, amikor rögzítik, hogy a gyermek a tartási kötelezettség alóli mentesülés céljából eredményesen nem hivatkozhat arra, hogy a tartást igénylő szülő felróhatóan nem szerzett megélhetést biztosító nyugdíjjogosultságot. Véleményem szerint ebben az esetben elvi éllel jelenik meg annak eldöntési szükségessége, hogy amennyiben fennáll az önhiba a tartást igénylő oldalán, akkor az önhiba kompenzálása kinek – a tartásra egyébként kötelezhető személy, vagy az állam, és így közvetve a társadalom valamilyeni tagjának – a felelőssége alá tartozik. Jelenleg ugyanis a szociális jogi jogszabályok semmiféle negatív jogkövetkezményt nem írnak elő az egyének önmagukért vállalt felelősségük nem teljesítése okán, így az egyéni problémakezelés határainak kijelöléséről nem rendelkeznek. A Tbj. 1. §-ában kimondja, hogy „e törvény célja, hogy az egyéni fe-

¹⁰ Ptk. 6:496. § (2) bekezdése szerint „[h]a a körülményekből más nem következik, a közeli hozzátartozók között létrejött tartási szerződésből folyó kötelezettségek teljesítéséért ellenszolgáltatás nem jár”.

¹¹ Ptk. rokонтartásról szóló XIII. címe, azon belül is a 4:194 – 4:212. §-ok.

¹² Ptk. 4:194. § (1) bekezdés. A Csjt. 60. § (1) bekezdése tartalmazta a bejegyzett élettársi minőséget is.

¹³ Ptk. 4:194. § (2)-(3) bekezdései.

¹⁴ A korábbi szabályokat a Csjt. 60. § (3) bekezdése rögzítette. A Csjt. Kommentár szerint az érdemtelenség megállapítására akkor kerülhetett sor, ha bizonyítható, hogy a tartást igénylő szülő a tartás kötelezettjével szemben olyan felróható és társadalmilag elítélendő magatartást tanúsított, amely miatt a tartásra nem méltó. Ehhez kapcsolódóan a Csjt. 60. § (4) bekezdése rögzítette, hogy „a gyermek a szülő érdemtelenségére általában nem hivatkozhat, ha a szülő tartási, gondozási és nevelési kötelességének eleget tett.” E szabályokon a Ptk. tovább finomított a gyakorlatnak megfelelően.

lelősség és öngondoskodás követelményeinek és a társadalmi szolidaritás elveinek megfelelően szabályozza a társadalombiztosítás keretében létrejövő jogviszonyokat.” Azonban ezen túlmenően a Tbj. nem tartalmaz valódi előírást az egyének önmagukért vállalt felelőssége tekintetében. Az Szt. alapelvei között¹⁵ egyértelműen rögzíti az egyének, a családok és a helyi közösségek egyéni problémakezelésre irányuló felelősségét, kötelezettségét. Az Szt. arra nézve tartalmaz csupán rendelkezéseket, hogy végső esetben az állam rászorultsági alapon mindazon személyek számára ellátást nyújt, akik nem képesek önmaguk létfenntartását biztosítani. Viszont e jogszabály nem tesz különbséget azok között, akik megpróbálták felvállalni az egyéni problémakezelés sokszor nem egyszerű terhet. Hiszen általánosságban elmondható, hogy az ellátások egy meghatározott, alacsony létfenntartási szintig egészítik ki az adott személy ellátásait, vagy nyújtanak számukra szolgáltatásokat. Ebből a szemszögből vizsgálódva az Szt. által – alapelveként – megfogalmazott egyéni gondoskodás kötelezettsége jogi oldalról feleslegesnek, társadalmi megközelítésben pedig igaztalannak tűnhet. Hiszen a nagyobb áldozatra is hajlandó, ugyanakkor ennek ellenére továbbra is rászoruló személyek erőfeszítéseit veszi a rendszer semmibe. Azaz azt „büntetik”, aki próbálna tenni önmaga és családja helyzetének enyhítése érdekében. Ez a folyamat pszichológiai értelemben erősíti a motiválatlanságot, illetve kihatással van a társadalom szociális ellátó rendszer kapcsán megnyilvánuló bizalmatlanságára is. Nem találunk szabályozást érthető módon az Szt.-ben arra nézve, hogy az öngondoskodást hogyan, milyen eszközökkel valósítsák meg az egyének, hiszen nem ezzel a céllal került megalkotásra e jogszabály. Így arra a következtetésre kell jutnom, hogy az egyéni problémakezelés a személyek – gyakran elengedhetetlenül szükséges – jogosultsága, lehetősége csupán. Hiszen a fenti szabályozási logikából és a jogszabályok gyakorlati alkalmazásából egyértelműen kitűnik, hogy az egyéni problémakezelés teljes mértékű megtagadása nem jár jogi felelősségre vonással. Abból kiindulva, hogy az egyéni gondozás lényegi eleme a kötelezőség hiánya – legalábbis a közvetlen kötelezőség hiánya –, így olyan jogi megoldás, amely kötelezően előírja az egyéni problémakezelést, fogalmilag kizárt. Ha az időskori gondozásra nézve létezne ma Magyarországon járulékfizetésen alapuló rendszer, akkor elegendő lenne annak megvizsgálása, hogy az adott egyén részt vett-e ebben a rendszerben, illetve ha nem, miért nem. Így azonban az egyének „elszámoltatására” nincs jogi alapja¹⁶ a közösségnek, ez a tény viszont tovább erősítheti a rendszer iránti igazságtalanság-érzést. Így az állam – közvetve a társadalom – szerepe jelenik meg az egyének valódi felelőssége helyett. Ennek okán megkérdőjelezendőnek ítélem a Csjt. Kommentár által említett, a hozzátartozó tartási kötelezettség alóli mentesülés hiányát. Mivel a Tbj. – mégha csupán a törvény céljai között – rögzíti az egyének saját magukért vállalt felelősségét, így az önhiba ilyen irányú meglete, meglátásom szerint, kizárja a tartási kötelezettséget. Ugyanakkor a felróható öngondoskodási hiány ellenére az állam kötelezettsége lenne a tartás?¹⁷ A korábbi

¹⁵ Szt. 2. § szerint a „szociális ellátás feltételeinek biztosítása – az egyének önmagukért és családjukért, valamint a helyi közösségeknek a tagjaikért viselt felelősségén túl – az állam központi szerveinek és a helyi önkormányzatoknak a feladata.”

¹⁶ Meg kell jegyezni, ha lenne is jogalap az elszámoltatásra, annak tárgyi és személyi feltételeinek megteremtése hatalmas pénzeket emésztene fel. Bár esetleg ebben a folyamatban lehetne a civil szervezetek szerepét növelni.

¹⁷ Ez a logika összecseng a segélyezési ellátások önhibát nem vizsgáló, végső eszközként megjelenő, jelenlegi szabályozási rendszerével.

Csjt. és a jelenlegi Ptk. is egyértelműen az egyének felelőssége mellett teszi le a voksát magánjogi jellege okán. A Csjt. 67. § (1) bekezdésének azon rendelkezése, miszerint „[...] a szülőt illető tartási követelés iránt [...] a szülő érdekében a jegyző és az ügyész is indíthat pert”, illetve a jelenlegi Ptk. 4:208. § (1) bekezdésének szabályozása, miszerint ezt a perindítást a járási hivatalra ruházza a jogalkotó, alátámasztja az érvelésemet, hiszen ezen szabályozási logika az egyének, ezen belül a tartásra köteles hozzátartozók, felelősségét helyezi ilyenkor is előtérbe az állam ellátási kötelezettségével szemben. Nézetem szerint a jelenlegi szabályozás nem tekinthető hatékonnak, mivel az egyének önmagukért vállalt felelősségének jóval nagyobb hangsúlyt kellene kapniuk a jogszabályi rendelkezések tekintetében a fenti visszással felelősségi szabályozás-logika kiküszöbölése érdekében.

A Ptk. – átvéve a Csjt. szabályozási gondolatát – a tartás fogalma kapcsán rögzíti, hogy a tartás anyagiakban kifejezhető kötelezettség-teljesítés, mivel a tartást a kötelezett – ha e törvény eltérően nem rendelkezik – elsősorban pénzben, tartásdíjként, szolgáltatja.¹⁸ A Ptk. rögzíti az ettől való eltérés lehetőségét, hiszen bármelyik fél kérelme esetén a bíróság a tartás szolgáltatásának más módját is elrendelheti, ha az a felek körülményeire tekintettel indokolt, és az ellen a másik fél nem tiltakozik.¹⁹ Azaz lényegében az anyagiakban kifejeződő kötelezettség módja a Csjt. logikáján alapulva lehet pénzbeli vagy természetbeni teljesítés, azonban ennél én tovább is megyek, amikor annak a lehetőségét is rögzítve látom, hogy személyes gondoskodás teljesítésével kötelezzon a bíróság a felek körülményeire tekintettel. Ez kifejezetten előremutató lehetőség lenne az idősgondozás tekintetében, addig a pillanatig, amíg ez valóban csupán egy lehetőség és nem egy „modern szülői röghöz” kötési helyzetet eredményez, amelyre most, legalábbis elméletileg, az Alaptörvénybeli kötelezettség mindenkre kiterjedő hatálya és a Ptk. bírói értelmezésének bizonytalanságaira alapozva esetlegesen lehetőség kínálkozik.

A szülőtartás kapcsán a tartási kötelezettség addig terjed, amíg az nem veszélyezteti a tartásra kötelezett önmaga tartását.²⁰ A Ptk. rögzíti, hogy „[a]z idős kora, betegsége, fogyatékossága vagy más ok miatt gondozásra szoruló rokon tartásának kötelezettsége a gondozásának és ápolásának költségeire, továbbá az azokkal kapcsolatos más szükséges szolgáltatásokra is kiterjed.”²¹ Látható, hogy a Ptk. csupán a tartás kötelezettségét rögzíti, a gondozási kötelezettséget a tartás fogalmába sorolja, lényegében úgy, hogy a gondozás fogalmát nem definiálja, csupán a tartás mértékét befolyásoló helyzetnek tekinti.

Összegzésként elmondhatom, hogy a Ptk. az idősök gondozása kapcsán az egyének felelősségét tolja előtérbe az állami felelősséggel szemben. Ugyanakkor sem a korábbi Csjt., sem a jelenlegi Ptk. expressis verbis nem írja elő a gondozási kötelezettséget az időskorúak tekintetében. Mivel a tartásra kötelezettek számára a tartás a kötelező, ame-

¹⁸ Ennek a szabályozásnak a történelmi, jogi gyökerét a római jogban találhatjuk meg az ún. alimentatio kötelezettségében. Az alimentatio tartási kötelezettség volt, amely a római jogi jogszabályok értelmében „a felmenőket és lemenőket egymás közt kölcsönösen, valamint a patronust és libertinust szintén kölcsönösen terhelte.” BRÓSZ RÓBERT – PÓLAY ELEMÉR: *Római jog*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1974. 470. p. A felmenők és a lemenők közti tartási kötelezettség kiegyensúlyozottnak tekinthető, mivel valódi kölcsönösséget jelentett. Ulpianus szerint a gyermekeket és szülőket terhelő kölcsönös tartási kötelezettség akkor is fennállt, amikor a gyermekek kikerültek a pater familias hatalma alól (pl. emancipatio útján). FIER, BRUCE W. – MCGINN, THOMAS A. J.: *A casebook on Roman Family Law*. Oxford University Press, Oxford, 2004. 235. p.

¹⁹ Ptk. 4:206. §

²⁰ Ptk. 4:195. §

²¹ Ptk. 4:205. § (4) bekezdése.

lyet választásuk szerinti módon nyújtanak, sőt az alól ellentétben a gyermektartással van mentesülési körülmény. Ebből adódóan az esetek döntő hányadában választható szülő-tartásdíj-fizetéssel elveszhet a gondozás egyik legfontosabb jellege, a személyes (gondozási) kapcsolat. A Ptk. által rögzített a tartási, az életjáradéki, valamint az öröklési szerződések megkötése – a szerződés-kötési szabadságnak megfelelően – a tartást igénylő személy számára lehetőségként kerülnek megfogalmazásra. Azonban, ha ezen szabályokat összevetjük a rokontartás szabályozási logikájával, akkor látható, hogy az egyén felelőssége megállapítható, ha olyan ingó, vagy ingatlan vagyonnal rendelkezik, amelyre ilyen típusú szerződések köthetők. Viszont ennek kapcsán kiemelem, hogy az Szt. nem vizsgálja az egyén felelősségének e teljesülését, például az idősök otthonába való bekerülés kapcsán. Így a Ptk. idevágó szabályai és Szt. például idősök otthonára vonatkozó rendelkezései nem egymás után következő megoldások, hanem egymás mellett létező alternatívák. Holott az idősök otthonának fenntartása – bizonyos keretek között – az állam felelőssége.²²

A Btk. az egyén felelősségének megvizsgálásához köthető szabályozása egyrészt a gondozási kötelezettség elmulasztásának, valamint a tartási kötelezettség elmulasztásának törvényi tényállásai. Önmagában már az a tény, hogy a Btk. szabályozza ezen magatartásokat mint büntetéssel fenyegetett elkövetési magatartásokat, megalapozza az egyén felelősségét.

A gondozási kötelezettség elmulasztásának törvényi tényállása a gondozási kötelezettség nem teljesítésének bűncselekményét fogalmazza meg. Ezen jogszabályhely teljes egészében átvette a régi Btk. szabályozását. Úgy rendelkezik, hogy „aki állapotánál vagy idős koránál fogva önmagáról gondoskodni nem tudó személlyel szemben gondozási kötelezettségét nem teljesíti és ezáltal a gondozásra szoruló életét, testi épségét vagy egészségét veszélyezteti, büntetett követ el, és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”²³

Sem a Btk., sem a Btk. Kommentár nem fejt ki, hogy a gondozáson milyen jellegű tevékenységek értendők. *Horváth Tibor* úgy fogalmazza meg a gondozási kötelezettséget, hogy az „a létszükséglet kielégítésén kívül a gyógykezelés, a felügyelet, az egészséges körülmények biztosítása, stb. területeire is kiterjed. A gondozás tartalma az erre rászoruló állapotától függ.”²⁴

A tartási kötelezettség elmulasztásának törvényi tényállása a tartási kötelezettség, azaz a tartásra jogosultnak az ellátáshoz való jogának védelme érdekében született meg. A Btk. a korábban hatályos szabályozásokat kitágítva, kétféle tartási kötelezettséget emel ki – gyermektartás, és az egyéb tartások körét.²⁵ A tanulmányom fókusza okán a gyermektartás szabályainak kifejtését mellőzöm. Az egyéb jellegű tartási kötelezettség tekintetében a Btk. úgy rendelkezik, hogy „[a]ki jogszabályon alapuló és végrehajtható hatósági határozatban előírt tartási kötelezettségét önhibájából nem teljesíti, és ezzel a jogosultat súlyos nélkülözésnek teszi ki, büntetett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”²⁶

A tartási kötelezettség megítélése tekintetében korábban a gyakorlatban a büntető hatóságok háttérjogszabályként kezelték a Csjt.-t, holott a büntetőtörvény nem hivatkozik

²² Szt. 88. § (1) bekezdése.

²³ A régi Btk. 173. §-a, valamint a jelenleg hatályos Btk. 167. §-a.

²⁴ HORVÁTH TIBOR – KERESZTY BÉLA – MARÁZ VILMOSNÉ – NAGY FERENC – VIDA MIHÁLY: *A magyar büntetőjog különös része*. Korona kiadó, Budapest, 1999. 121. p.

²⁵ Btk. 212. §-a.

²⁶ A régi Btk. 196. § (1) bekezdése, valamint a hatályos Btk. 212. § (2) bekezdése.

ta külön ezt a tényállásban,²⁷ jelenleg pedig a Ptk. szabályaira hivatkoznak vissza a bíróságok. A Ptk. tartásra vonatkozó fogalmát pedig röviden ismertettem már. A Btk. pontosan a tartás anyagi kötelezettség-teljesítésének kikényszerítésére jött létre, „a kriminalizáció alapja nemcsak az eltartásra kötelezettekkel szembeni erkölcsi elvárás volt, hanem az is, hogy 1989 előtt reális lehetősége volt mindenkinek olyan jövedelemhez jutni, amellyel az eltartási kötelezettségének eleget tudott tenni.”²⁸

A Btk. értelmében a tartási kötelezettségnek vagy jogszabályon, vagy végrehajtható hatósági határozaton kell alapulnia. A Btk. Kommentár úgy rendelkezik, hogy a jogszabályi jogalapon a Ptk. szabályait kell érteni. Nagy Ferenc a végrehajtható hatósági határozat tekintetében pedig rögzíti, hogy „végrehajtható hatósági határozatot rendszerint a polgári bíróságok, de más hatóság is hozhat.”²⁹

Összegezve megállapítom, hogy az időskorúak gondozásának felelősségét a Btk. a fenti, két törvényi tényállásban ragadja meg. Meglátásom szerint, pontosan a gondozás definiálatlansága okán, e törvényi tényállások az időskorúak tekintetében átfedéseket mutatnak. Ez a tény önmagában is jelzi a gondozás fogalma körüli diszharmoniót, amely nagymértékben megnehezíti az ítélkezési gyakorlatot. Annak okán, mivel ma Magyarországon nincs olyan jogszabály, amely a gondozást önálló kötelezettségként valódi személyes jellegű kötelezettségi tartalommal elismerné – a fentiekben látható volt, hogy az a tartási kötelezettség részeként jelenik meg –, az időskorúak tekintetében a gondozás elmulasztásának törvényi tényállása felesleges jogi szabály-formulának tűnik. Meglátásom szerint ezért különösen fontos lenne a gondozás és tartás fogalmainak jogrendszer-harmonikus értelmezése és szabályozása.

III. Záró gondolatok

Megállapítom, hogy az egyének önmagukért és az idős hozzátartozójukért vállalt felelősség jogi alapja levezethető a Tbj. és az Szt. rendelkezéseiből, valamint a Ptk., és a Btk. szabályozási logikájából. Azonban a szociális jogi szabályozások valójában túlságosan semmitmondóak, és az egyéni problémakezelés nem teljesítésének nincsenek negatív jogkövetkezményei. Meglátásom szerint a Ptk., valamint a Btk. egyéni felelősség tekintetében megfogalmazódó szabályai egyáltalán nem jelennek meg a szociális jogi jogszabályokban, holott a jogrendszer egységességének gondolata értelmében ez érthetetlen.

Úgy vélem, hogy az időskori gondozás komplex, jogi modelljének jövőbeli megszületésekor elengedhetetlenül szükséges az egyének felelősségének egzakt megfogalmazása az állami felelősség mellett. Az Európai Unió tagországaiban a „long term care”-rendszerek kapcsán megfogalmazódó elvárás a közszféra és a magánszféra felelősségének összekapcsolása e probléma megoldása tekintetében.

Úgy vélem, hogy az időskori gondozás valódi, felelősség-alapú kezeletlensége figyelmet kíván. Az állam az időskori gondozás terheit nem háríthatja csupán a magánszféra lényegében anyagi keretei közé és a segélyezési típusú állami szociális ellátó rendszerre.

²⁷ LŐRINCZY JUDIT: *A tartás elmulasztása vétsége a jogalkalmazó szemével: gyakorlati problémák és de lege ferenda javaslat*. Kozma Sándor Emlékére meghirdetett tudományos szakmai pályázat, kézirat, 2008. 7. p.

²⁸ LŐRINCZY 2008, 3. p.

²⁹ HORVÁTH et al. 1999, 264. p.

DÓRA LAJKÓ

LEGAL CONTAIN OF PROVISION OBLIGATION TOWARDS
PARENTS IN NEED

(Summary)

From 1st January 2012 the Fundamental Law of Hungary contains that „[a]dult children shall be obliged to take care of their parents if they are in need.” Notwithstanding that the Hungarian legal system has contained rules on maintenance of relatives and within this the maintenance of parents.

In my study I am examining whether this rule of Fundamental Law is a real solution to an old, and well-known but unregulated question of elderly care. Elderly care is the complex entirety of mechanisms associated with maintaining the capacity of self care or compensating for the partial or total lack of the capacity of self care, resulting from old age, provided, for or in the interest of an elderly person with the purpose of helping him or her stay in his or her home or in home-like circumstances as long as possible. I am looking for the answer whether the subject of current legal situation has changed with the rule of Fundamental Law, whether this obligation is amenable to law in practice or is based only on material responsibility or makes any personal care responsibility. At present there is no separate structure for elderly care in Hungary. The current benefits and rules of elderly care in the Hungarian legal system, represent a solution to the problem of elderly care only in their effect and not in their aim.